

TRÒ CHƠI DÂN GIAN Ở HỘI AN, QUẢNG NAM

FOLK GAMES IN HOI AN, QUANG NAM

Lê Thị Thu Hiền, Phùng Thị Thủy

Trường Đại học Sư phạm – Đại học Đà Nẵng

TÓM TẮT

Là di sản văn hóa thế giới, ở Hội An tồn tại các giá trị văn hóa truyền thống đa dạng, phong phú, trong đó có trò chơi dân gian. Trò chơi dân gian là một nét đặc sắc, là món ăn tinh thần trong đời sống của cư dân Hội An. Tuy nhiên, theo xu thế hiện đại hóa, trò chơi dân gian Hội An ngày càng phai nhạt trong ký ức của cộng đồng và giới trẻ ở Hội An. Do đó, nghiên cứu giá trị của trò chơi dân gian ở Hội An là một việc làm có ý nghĩa thiết thực nhằm bảo tồn nguyên vẹn, lâu dài bộ phận di sản này, tích cực phát huy các giá trị của chúng trong sự nghiệp xây dựng, phát triển kinh tế, xã hội, văn hóa của địa phương.

Từ khóa: trò chơi dân gian; Hội An; truyền thống; văn hóa; tinh thần; đặc sắc.

ABSTRACT

As the world's cultural heritage, Hoi An remains many diversified and abundant traditional cultural values, including folk games. Folk games is the special features, the spiritual food of Hoi An people. However, with the trend of modernization, folk games of Hoi An increasingly faded in the memories of the community and young people in Hoi An. Therefore, the research of the value of folk games in Hoi An is a practical meaningful job to preserve integrity and long-term these part of the legacy, and promote actively their values in construction, economic and social and culture development of region.

Keywords: folk games; Hoian; traditional; culture; spirit; special.

1. Đặt vấn đề

Các trò chơi dân gian ra đời là sản phẩm sáng tạo mang tính chất cộng đồng của cư dân Hội An. Do đó, các trò chơi này được tổ chức thường gắn liền với các hoạt động sản xuất, nghề nghiệp, với các sinh hoạt văn hóa của cộng đồng. Trò chơi dân gian ở Hội An ngoài chức năng vui chơi giải trí còn có tác dụng rèn luyện sức khỏe, nâng cao kỹ năng, kỹ thuật cá nhân, bồi dưỡng ý thức cộng đồng và tình yêu quê hương đất nước. Đây là một điều mà không phải bất cứ trò chơi hiện đại nào cũng mang lại được. Trò chơi dân gian ở Hội An rất phong phú, đa dạng, tuy nhiên do tác động của điều kiện sinh hoạt hiện đại, một số trò chơi dân gian ở Hội An đã bị mai một, quên lãng, đòi hỏi phải có sự nghiên cứu cần trọng để có những giải pháp bảo tồn thỏa đáng.

2. Trò chơi dân gian ở Hội An

2.1. Số lượng và nguồn gốc

- *Số lượng:*

Năm 1999, Hội An được công nhận là Di

sản văn hóa thế giới. Theo đó, các giá trị văn hóa Hội An được chú trọng bảo tồn và phát triển. Trên cơ sở đó, hệ thống các trò chơi dân gian cũng được đưa vào khai thác, bảo tồn, phát huy, làm phong phú thêm giá trị văn hóa của đô thị cổ Hội An. Qua khảo sát, kết hợp với những tài liệu ghi chép, chúng tôi đã thống kê được một số trò chơi dân gian còn tồn tại, phát triển ở Hội An.

Theo bảng 1, có thể thấy rằng, trò chơi dân gian được duy trì ở Hội An tương đối nhiều, tuy nhiên về mức độ phổ biến thì chỉ có một số ít và các trò chơi này được tổ chức chủ yếu dành cho trẻ em, học sinh trong các trường mầm non, tiểu học, trong các lễ hội, ngày tết, trừ hai trò là bài chòi, đập niêu đất thì được tổ chức thường xuyên để phục vụ người dân và khách du lịch.

- *Nguồn gốc:*

+ *Trò chơi dân gian địa phương*

Người dân Hội An sống chất phác, siêng năng, cần cù trong lao động đã sáng tạo ra nhiều giá trị văn hóa phi vật thể. Đặc biệt trò chơi dân

gian Hội An là nơi lưu giữ đời sống tinh thần của cư dân nơi đây và cũng chính nó đã tạo nên một nét riêng cho bản sắc văn hóa Hội An. Từ lâu, để thỏa sức vui chơi, giải trí cho trẻ con cũng như gắn kết người dân địa phương trong những lúc nông nhàn, rảnh rỗi thì hàng loạt trò chơi dân gian ở Hội An đã ra đời, tiêu biểu như : Trò bài chòi, Biểu diễn thi đấu cờ người, Múa lân sư/rồng, Trò thả thơ, Trò chơi thư pháp,... Có thể khẳng định rằng hầu hết các trò chơi dân gian nguồn gốc địa phương ra đời đều xuất phát từ nhu cầu vui chơi giải trí của nhân dân địa phương, gắn với các hoạt động sản xuất, với mục đích rèn luyện sức khỏe, thể hiện khiếu thẩm mỹ, tính cộng đồng và sức sáng tạo của người chơi. Đó chính là hạt nhân quan trọng để lôi cuốn, hấp dẫn của du khách đến với trò chơi dân gian Hội An.

+ *Trò chơi dân gian du nhập từ bên ngoài*

Trong suốt mấy trăm năm qua, ngũ bang của người Hoa (Minh Hương, Quảng Đông, Phúc Kiến, Triều Châu, Hải Nam) đã sống và phát triển cùng với cư dân Hội An, vì thế họ đã góp phần quan trọng vào việc hình thành văn hóa phi vật thể tại đây. Thực tế cho thấy, trò chơi dân gian ở Hội An là sự tổng hợp, pha trộn của hai dân tộc Việt - Hoa, vì thế nó tạo nên sự đa dạng và hấp dẫn cho trò chơi dân gian Phố Cổ. Những trò chơi dân gian ở Hội An có nguồn gốc xuất phát từ bản sắc văn hóa của cộng đồng người Việt gốc Hoa như: Trò du hồ, Trò thai đẻ xổ cử nhân (cổ nhơn), Trò đồ xăm hường [2, tr.65-69]. Các trò này chủ yếu gắn với các ngày lễ, hội, hay các sự kiện quan trọng của cộng đồng. Vì thế, trước đây tính phổ quát của các trò này không lớn, nhưng về sau được đơn giản hóa, cộng đồng hóa cho nên hấp dẫn hơn, cuốn hút hơn và được phổ biến trong các sinh hoạt của văn hóa Hội An.

Bảng 1. Một số trò chơi dân gian tiêu biểu ở Hội An hiện nay

TT	Tên trò chơi dân gian	Mức độ	
		Phổ biến	Không phổ

1	Bài chòi	✓	
2	Bài tới		✓
3	Bắn bi	✓	
4	Bán hàng	✓	
5	Bắt chạch		✓
6	Bịt mắt bắt dê	✓	
7	Chơi năm mươi	✓	
8	Chơi u	✓	
9	Chuột góm		✓
10	Chuyền thẻ	✓	
11	Cờ gánh		✓
12	Cờ người	✓	
13	Cờ tướng	✓	
14	Cưỡi ngựa		✓
15	Cướp cờ	✓	
16	Đá cầu	✓	
17	Đá gà	✓	
18	Đánh cù		✓
19	Đánh lú		✓
20	Đập niêu đất	✓	
21	Đua ghe		✓
22	Đuổi bắt		✓
23	Kéo co	✓	
24	Lô tô	✓	
25	Múa lân	✓	
26	Nấu com thi		✓
27	Nhảy bao bố	✓	
28	Nhảy dây	✓	
29	Nhảy lò cò	✓	
30	Nhảy sạp		✓
31	Nu na nu nống	✓	
32	Ô làng	✓	
33	Rồng rắn lên mây	✓	
34	Thả điều	✓	
35	Thả thơ		✓
36	Thư pháp		✓
37	Tổ tôm		✓
38	Tôm cua bầu cá		✓
39	Trón tìm	✓	
40	Xăm hường		✓

“Nguồn: Trần Văn An (2005), *Di sản văn hóa nghệ thuật dân gian Hội An*, tr.267-281;

Bùi Quang Thắng (2005), *Văn hóa phi vật thể ở Hội An*, tr.57-75”

2.2. Phân loại

Trò chơi dân gian ở Hội An rất phong phú, đa dạng, mỗi loại trò chơi dân gian gắn với một nguồn gốc, ý nghĩa và một loại hình sinh hoạt văn hóa nhất định. Tuy nhiên, có thể phân loại trò chơi dân gian theo một số tiêu chí sau:

- Theo số lượng người tham gia: Trò chơi dân gian cá nhân (đập niêu đất, thả điều, bán hàng) và trò chơi dân gian tập thể (kéo co, đua thuyền, múa lân, hát bài chòi,...).

- Theo thời gian: Trò chơi vào đầu, giữa và cuối năm, thường ngày (đánh đu, thư pháp, kéo co, cà kheo, cờ người, bầu cua tôm cá); trò chơi trong ngày lễ, tết, lễ hội (múa lân, hát bài chòi, đánh đu, thư pháp, kéo co, cà kheo, cờ người); trò chơi dân gian theo mùa.

- Theo không gian: Trò chơi dân gian được tổ chức ngoài trời (đua thuyền, đập niêu đất, đánh đu, đá cầu, cướp cờ,...), trò chơi dân gian được tổ chức trong nhà (cờ tướng, xăm hường, bài tới,...) và trò chơi dân gian vừa được tổ chức trong nhà kết hợp với tổ chức ngoài trời (bài chòi, múa thiên cầu,...).

- Theo nguồn gốc: Trò chơi dân gian phản ánh nghề nghiệp (chuốt gôm, đua ghe, nấu cơm thi, bán hàng,...), trò chơi dân gian tái hiện sản xuất và sinh hoạt (rồng rắn lên mây, bài chòi,...).

- Theo ý nghĩa: Trò chơi dân gian mang ý nghĩa phồn thực (rồng rắn lên mây, đua thuyền, bắt chạch trong lu,...); trò chơi dân gian thể hiện tính cộng đồng (kéo co, đua thuyền, cướp cờ,...); trò chơi dân gian phản ánh sự thông minh, khéo léo, thẩm mỹ (thư pháp, đập niêu đất, cà kheo, chuốt gôm,...).

2.3. Thời gian và không gian

- Thời gian

Thời lịch tổ chức của các trò chơi dân gian không đồng nhất. Một số trò chơi được tổ chức thường xuyên, một số trò chơi mang tính chu kỳ, gắn với các lễ hội, lễ tết, một số trò chơi khác gắn với các nghề nghiệp cụ thể. Trong đó, một số trò chơi dân gian được tổ chức thường xuyên mang tính liên tục trong năm nhằm hướng đến việc giải trí, nâng cao sức khỏe, rèn luyện khả năng nhanh nhẹn, khéo léo như: Bài chòi, bắn bi,

bịt mắt bắt dê, kéo co, lô tô, nhảy bao bố, chơi u, cờ tướng, nu na nu nống,...

Hội An là vùng đất có bề dày lịch sử, văn hóa nên nhiều lễ hội truyền thống được duy trì, phát triển trong suốt tiến trình lịch sử văn hóa của Hội An. Ngoài phần lễ thì nội dung của các phần hội rất đa dạng, phong phú, trong đó có các trò chơi dân gian như: Cờ người, chuốt gôm, đánh bài, múa lân, nấu cơm thi, thư pháp,... Các trò chơi hầu hết đều là những trò chơi đòi hỏi cao về kỹ thuật chơi, tính khéo léo và nghệ thuật của người chơi. Chính vì vậy, các trò này ít được phổ biến, ít được đưa vào trong sinh hoạt cộng đồng của cư dân Hội An mà thường được chơi trong các lễ hội, lễ tết [1, tr.274-279].

Ngoài những trò chơi phổ quát, nơi đây còn có những trò chơi dân gian gắn với nghề nghiệp trong sản xuất như: chuốt gôm, nấu cơm thi, đua ghe, thư pháp bán hàng... được tổ chức vào thời điểm bắt đầu nghề nghiệp, hay thời gian tôn vinh nghề nghiệp. Bên cạnh đó, một số trò chơi khác mang đậm dấu ấn của nhóm cộng đồng cũng phổ biến, như các trò chơi: bài tới, tô tôm, xăm hường,... chỉ phổ biến ở cộng đồng người Hoa, do đó, thời gian tổ chức cũng phụ thuộc vào sinh hoạt của nhóm cư dân, thậm chí là không có lịch trình thời gian cố định. Cho nên, các loại trò chơi này ít được biết đến.

Các trò chơi dân gian ở Hội An phong phú, đa dạng được hình thành do nhiều mục đích khác nhau, vì thế các trò chơi đó cũng có thời gian tổ chức không thực sự thống nhất. Một số trò chơi được tổ chức thường nhật, số trò chơi chỉ tổ chức trong các dịp tết, số khác thời gian gắn liền với sinh hoạt nghề nghiệp và các nhóm cư dân. Chính lịch trình luân phiên giữa các trò chơi tạo ra một sinh hoạt văn hóa chu kỳ thường xuyên ở Hội An.

- Không gian

Để các trò chơi dân gian thu hút được đông đảo người xem, người tham gia thì đòi hỏi phải có một không gian rộng, thoải mái và phù hợp với từng trò chơi được tổ chức. Trò chơi dân gian ở Hội An đa dạng, phong phú về cách

chơi, số lượng, thành phần người tham gia nên không gian diễn ra trò chơi cũng có khá nhiều sự lựa chọn.

Từ khoảng không gian rộng lớn ở nông thôn và phố thị, các trò chơi dân gian mang tính chất phán đoán, tính toán cần phải tập trung suy nghĩ có thể được tổ chức trong nhà như: bài tới, cờ tướng, xăm hường... Bên cạnh đó một số trò chơi cần khoảng không gian rộng rãi, thoáng mát, mang tính vận động thì thường được tổ chức ngoài trời như: Bắn bi, chơi u, cờ người, cướp cờ, đá gà, đánh lú, đập niêu đất... Có trò chơi dân gian còn được tổ chức trong nhà hoặc ngoài trời như: Bài chòi, bán hàng, bầu cua tôm cá, chuyền thẻ, múa lân, ô làng... Vì vậy, đối với một số trò chơi có thể thay đổi không gian linh hoạt tùy thuộc vào điều kiện tự nhiên như mưa, nắng, hay sở thích của người chơi,... Đó chính là biểu hiện của đặc điểm dễ chơi, dễ tổ chức của trò chơi dân gian.

Ngoài ra, một số trò chơi dân gian gắn với không gian đặc thù, đó là dưới nước. Đối với trò chơi dân gian ở Hội An có đua ghe, đua thuyền và múa rối nước, tuy nhiên phổ biến nhất chỉ là đua ghe, hai trò còn lại rất ít gặp. Đây là loại trò chơi đặc thù ở dưới nước, mục đích là rèn luyện sự dẻo dai, khéo léo, tinh thần đoàn kết, tăng tính cộng đồng giữa những người chơi.

2.4. Ý nghĩa của trò chơi dân gian đối với đời sống người dân Hội An

Có thể thấy, các trò chơi dân gian nơi phố Hội mang nhiều ý nghĩa sâu sắc đối với đời sống của người dân nơi đây.

Thứ nhất, trò chơi dân gian góp phần làm phong phú thêm đời sống tinh thần của người dân. Cuộc sống thật tẻ nhạt, đơn điệu nếu như chỉ biết đến công việc, học tập, con người cần phải có những phút giây thư giãn, những hoạt động xã hội để tìm đến những niềm vui mới, và việc tham gia vào các trò chơi dân gian giúp con người quên đi những áp lực, những điều không vui, để hòa mình vào các trò chơi dân gian, quen thuộc, được

giao lưu, tiếp xúc, mở rộng các mối quan hệ, gắn kết với các thành viên với nhau, từ đó con người sẽ trở nên hòa đồng hơn, cởi mở, trưởng thành hơn rất nhiều và cuộc sống của con người sẽ đẹp hơn, ý nghĩa hơn.

Thứ hai, trò chơi dân gian góp phần giáo dục nhân cách con người. Các trò chơi dân gian không chỉ đơn thuần là để vui chơi, giải trí, mà mỗi trò chơi đều mang một ý nghĩa riêng. Ví dụ, các trò chơi như kéo co, gà ba chân, đua thuyền trên cạn, nó giáo dục con người tinh thần đoàn kết, biết phát huy sức mạnh tập thể. Các trò chơi dân gian thể hiện sự khéo léo như cà kheo, thổi cơm thi hay mang ý nghĩa phồn thực cầu mong mưa thuận gió hòa, con đàn cháu đông với các trò đua thuyền, múa lân, đánh đu, bắt chạch,... Đặc biệt là trẻ em, các trò chơi dân gian sẽ góp phần giáo dục nhân cách trẻ từ nhỏ, bởi lẽ đây là lứa tuổi dễ “uốn nắn”. Thông qua các trò chơi dân gian, trẻ sẽ học được rất nhiều điều, rút ra được nhiều kinh nghiệm và dễ đi vào tiềm thức như một thói quen.

Thứ ba, trò chơi dân gian góp phần lưu giữ, bảo tồn nét đẹp văn hóa ở Hội An. Trò chơi dân gian ở Hội An vốn rất phong phú, đa dạng, tuy nhiên do các yếu tố khách quan và chủ quan, nhiều trò chơi dân gian đã dần bị mai một, quên lãng, thế nhưng, hiện nay, chính quyền và người dân Hội An đang nỗ lực để khôi phục, bảo tồn di sản văn hóa phi vật thể này bởi lẽ nó có ý nghĩa quan trọng đối với vùng đất và con người nơi đây. Nó góp phần làm phong phú thêm đời sống văn hóa, đem đến niềm vui, hạnh phúc cho con người và thông qua việc khôi phục các trò chơi dân gian, nét đẹp văn hóa này sẽ được lưu truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác.

Thứ tư, trò chơi dân gian góp phần đa dạng hóa sản phẩm du lịch ở Hội An. Mặc dù chưa được khai thác một cách có quy mô trò chơi dân gian vào việc phát triển du lịch ở Hội An nhưng nhiều du khách cũng đã biết đến Hội An với bài chòi, đập niêu đất, đây là hai trò chơi đã và đang được khai thác phục vụ phát triển du lịch tại đây, tuy chưa nhiều nhưng đã tạo được công ăn việc

làm và doanh thu cho một số cư dân địa phương. Trong một tương lai không xa, nếu biết khai thác, trò chơi dân gian có thể trở thành sản phẩm du lịch đặc trưng để giới thiệu rộng rãi đến với du khách và hơn thế nữa, nó sẽ đem lại nhiều nguồn lợi trong việc phát triển kinh tế nói chung và phát triển du lịch ở Hội An nói riêng.

3. Kết luận

Trò chơi dân gian là nét sinh hoạt văn hóa có ý nghĩa quan trọng và sâu sắc trong đời sống cộng đồng cư dân Hội An. Đây chính là những lớp trầm tích văn hóa tích tụ qua các thời kì lịch sử để bồi dưỡng nên tính cách, phẩm chất của con người cùng những sắc thái văn hóa địa

phương ở vùng đất này. Trò chơi dân gian Hội An ra đời từ nhiều nguồn gốc khác nhau, số lượng đa dạng, phong phú, gắn với các không gian tổ chức cụ thể. Chính điều đó, trò chơi dân gian trở thành điểm hấp dẫn trong hệ thống các di sản văn hóa truyền thống của Hội An. Nhưng với sự du nhập mạnh mẽ của các trò chơi hiện đại, xu thế thị trường, thương mại hóa, các trò chơi dân gian đang có xu hướng mai một, phai nhòa trong đời sống văn hóa của cư dân Hội An. Vì vậy, chính quyền các cấp ở Hội An cần nghiên cứu, ban hành những giải pháp thiết thực nhằm bảo tồn và làm sống dậy di sản văn hóa phi vật thể giá trị này.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Nhiều tác giả (2008), *Văn hóa dân gian Quảng Nam - Đà Nẵng*, Hội Văn nghệ dân gian Đà Nẵng.
- [2] Bùi Quang Thắng (2005), *Văn hóa phi vật thể ở Hội An*, NXB Thế giới.
- [3] Nguyễn Phước Tương (2004), *Hội An Di sản Thế giới*, NXB Văn nghệ TP. Hồ Chí Minh.